

М. В. ГЛАВАЦЬКИЙ. ПРАВОВІ АСПЕКТИ УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ, ЯКІ Є ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ

Розглядаються основні засади процедури усиновлення іноземними громадянами дітей, які проживають на території України і мають українське громадянство.

Ключові слова: вербувальник, гуманність, посередник, торговець, усиновлення, усиновлювач, Центр усиновлення.

Рассматриваются основополагающие принципы процедуры усыновления иностранными гражданами детей, проживающих на территории Украины и имеющих украинское гражданство.

Ключевые слова: вербовщик, гуманность, посредник, торговец, усыновление, усыновитель, Центр усыновления.

In this study considered the fundamental principles of procedure of adoption of children by foreign citizens living in Ukraine and have Ukrainian citizenship.

Key words: adoption, adoptive parent, the Center for Adoption, humanity, intermediary, recruiter, trader.

Усиновлення міцно увійшло до життя нашого суспільства і є виміром гуманності будь-якого суспільства чи держави. Цей інститут має свою багату та цікаву історію зі стародавніх часів і до сьогоднішніх днів. До його складу входить велика кількість аспектів, зміст яких, будучи дискусійним, потребує нагального вирішення. Однією з таких проблем є усиновлення українських дітей іноземними громадянами.

Незважаючи на досить чітко розроблену на сьогодні законодавчу базу щодо захисту прав дітей, в Україні дедалі збільшується кількість дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування, значна частина яких поповнює дитячі будинки та школи-інтернати. Що ж робити, аби таких дітей було як найменше? Одним із кроків до цього є усиновлення, особливо міжнародне, але воно має свої плюси і мінуси.

В сучасній правовій літературі існує значна кількість досліджень визначення правових аспектів міжнародного усиновлення, передусім у працях Л.П. Ануфрієвої¹, В.Г. Храбскова², І.К. Городецької³, В.А. Рясенцева⁴, Г.К. Матвєєва⁵ та інших вчених. Міжнародно-правові питання пов'язані з усиновленням розглядаються спеціально у працях І.А. Зіміної⁶, Е.О. Петухової⁷ та інших. Але кількох робіт недостатньо для глибокого освоєння виникаючих проблем, що і обумовлює актуальність дослідження даних питань.

Міжнародно-правова практика України в цій сфері співробітництва держав не вивчалась, тому існує велике коло питань, що, будучи пов'язаними зі зміною соціально-економічного положення в країні, а також зі зростанням кількості дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків, потребують невідкладного вирішення.

Ст. 3 Конституції України зазначає: «Людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави».

Міжнародне співтовариство в особі Організації Об'єднаних Націй вже кілька десятиліть працює над тим, щоб створити дітям усього світу якнайкращі умови життя і всебічного повноцінного розвитку. Наслідком цієї праці став ряд міжнародних нормативно-правових актів надзвичайної ваги, що стосуються прав дитини і забезпечення виживання, захисту, розвитку дітей. Таким документом і є Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р., що була ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. (надалі – Конвенція).

Ст. 21 Конвенції визначає, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення, і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим. Держави-сторони забезпечують, щоб у випадку усиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі самі гарантії і норми, які застосовуються щодо усиновлення всередині країни⁸.

Відповідно до ст. 207 Сімейного Кодексу України від 10.01.2002р. (надалі – СК України) усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 цього Кодексу⁹.

Усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на загальних підставах, встановлених главою 18 СК України (ст. ст. 208–242 СК України)¹⁰.

Дитина, яка є громадянином України, може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває не менш як один рік на обліку в урядовому органі державного управління з усиновлення та захисту прав дитини. Дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо протягом одного року з моменту взяття її на облік в урядовому органі державного управління з усиновлення та захисту прав дитини не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти під опіку чи піклування до себе в сім'ю. Усиновлена дитина має право на збереження своєї національної ідентичності відповідно до Конвенції про права дитини та інших міжнародних договорів.

Усиновлення дітей України іноземцями – досить складна процедура. При такому усиновленні насамперед враховуються інтереси дитини-громадянина України – що вона втрачає або чого вона набуває?

СК України приділяє увагу усиновленню дітей, які є громадянами України та проживають за межами України. Вказане усиновлення відбувається в консульських установах України. Якщо усиновитель не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, необхідно отримати дозвіл Центру усиновлення дітей при міністерстві освіти та науки України. Дійсним визнається і усиновлення дитини, яка є громадянином України, що відбувалося в органах держави, на території якої проживає дитина, за умовою попереднього отримання дозволу на таке усиновлення від Центру усиновлення дітей.

Для вирішення питання про усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземні громадяни звертаються до центру за дозволом на проведення дій, пов'язаних з усиновленням.

У відповідності до п. 49 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, (надалі – Порядок) усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземними громадянами про-

вадитися рішенням районного (міського) суду. Копія рішення суду, засвідчена в установленому порядку, 10-денний термін з часу набрання судовим рішенням законної сили, надсилається до Центру¹¹.

Усиновлення іноземними громадянами дитини, яка є громадянином України і проживає за межами України, провадиться в консульській установі України за умови одержання в кожному окремому випадку дозволу Центру¹².

Нагляд за станом утримання і виховання усиновленої дитини іноземними громадянами здійснюють в межах своїх повноважень Центр усиновлення, Міністерство закордонних справ, відповідна консульська установа України в країні проживання усиновленої дитини. Для здійснення даної процедури Центр усиновлення в 10-денний термін після отримання копії рішення суду про усиновлення дитини надсилає до міністерства закордонних справ такі документи: офіційне повідомлення про усиновлення дитини із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, дати народження усиновленої дитини, громадянства усиновителя, прізвища, ім'я, по батькові та повної адреси усиновителя (дані про усиновителя подаються мовою країни його проживання); копію рішення суду про усиновлення; копію зобов'язання усиновителя в місячний термін після усиновлення дитини звернутися до консульської установи України в країні його проживання з проханням поставити дитину на консульський облік, надавати цій установі періодичну інформацію про умови проживання і виховання дитини, можливість її представника спілкуватись із дитиною, а також збереження усиновленої дитині громадянства України до досягнення нею 18-річного віку¹³.

Певною проблемою під час виховання усиновлених дітей постає рано чи пізно питання щодо таємниці усиновлення. Ми це бачимо у ст. 285 Сімейного Кодексу України. За цією статтею усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, і якщо ця особа в Україні постійно не проживає, не є таємним¹⁴.

У разі, коли внаслідок усиновлення порушено права дитини, передбачені законодавством України і міжнародними угодами України, або усиновлення не підлягає інтересам дитини, воно може бути скасоване або визнане недійсним у судовому порядку згідно із законодавством України¹⁵.

В питанні усиновлення українських дітей іноземними громадянами є і плюси і мінуси (позитиви і негативи), які так чи інакше мають неабиякий вплив на проблему усиновлення дітей.

Перший мінус. Буває, що кандидати в батьки звертаються за допомогою і до випадкових посередників (часто знаходячи їх у мережі Інтернет). Були випадки, коли посередники викликали в Україну людей, брали у них за свої послуги гроші, а потім зникали. За законами України посередники взагалі не мають права втручатися до процесу усиновлення.

Не випадково навіть сьогодні Україну продовжують називати «країною дикого усиновлення», – відзначає В. Шепетін (Президент Міжнародного благодійницького фонду «Доля дитини», народний депутат України)¹⁶.

Другий мінус. «Популярність» України в іноземних усиновлювальниках пояснюється тим, що законодавство дозволяє усиновлення українських дітей самотнім і навіть судимим іноземцям. Також іноземці можуть всиновлювати дітей, які не є сиротами і мають родичів¹⁷.

Третій мінус. 26 липня 1994 року був накладений мораторій на усиновлення українських дітей-сиріт іноземними громадянами. Це було пов'язано з виявлен-

ням у цей період випадків масового незаконного усиновлення в Україні. Але попри різні закони щодо покращення цієї ситуації, можна сказати, що стан цієї справи не змінився на краще і зараз в XXI столітті.

Торгівля дітьми передбачає продаж, іншу оплатну передачу, а також здійснення щодо них будь-яких інших незаконних угод. Конвенція зазначає, що держава повинна вживати всіх заходів щодо запобігання торгівлі дітьми, з якою б метою вона не здійснювалась, а також не допускати отримання невинуватих матеріальних доходів, пов'язаних з усиновленням дітей в іншій країні¹⁸. Проте корупція та організована злочинність проникли і в цю сферу. Влада каже, що офіційно в Україні зареєстровано понад 100 тисяч сиріт, які в першу чергу попадають під тязгар торгівлі¹⁹.

Структуру організації дій по торгівлі дітьми з метою усиновлення іноземцями спираючись на факти, можна представити так: 1) Вербувальники – переважно це посадові особи, працівники пренатальних центрів, які мають безпосередній доступ до інформації, про дітей-сиріт. Саме ось вони і «виставляють товар на продаж». Як правило, продажу підлягають діти, позбавлені батьківського піклування. Проте події 90-х рр. XX ст. В Україні свідчать, що сирітство є не обов'язковою умовою. Було вивезено 130 дітей, виявлено факти обдурення батьків щодо смерті новонароджених, фальсифікації відмови матерів від своїх дітей²⁰; 2) Посередники – це переважно колишні директори дитячих будинків, які спираючись на досвід попередньої роботи і використовуючи різноманітні шляхи в обхід закону, знаходять доступ до цих дітей. В їх обов'язки входить: виявити дітей, які можуть бути замовленні, «узгодити» цей список з місцевою владою і адміністрацією дитячих закладів; доповісти про це організації, що займається торгівлею дітьми. Якщо ж мова йде про випадки усиновлення новонароджених, то посередники повинні вийти на вербувальників (переважно це лікарі пренатальних центрів) і узгодити з ними кількість, вік, строки передачі «живого товару»; 3) Торгівці – це організації чи окремі особи, які займаються торгівлею дітьми. Ці люди організують торгівлю дітьми, підбирають «товаром». Слідству майже ніколи не вдається вийти на організаторів всеукраїнського бізнесу на дітей. Вони завжди захищені сіткою корумпованих зв'язків з представниками державної влади.

Іноді у цьому так званому ланцюзі присутній так званий перевізник – стороння особа, яка за плату перевозить дітей за кордон. З іншої сторони в цьому ланцюзі знаходяться замовники – особи, для потреб, яких і привозиться дитина.

До цього мінусу відноситься і проблема торгівлі дитячими органами. Ось доказ. «За оцінкою Ради Європи, в українських шпиталях крадуть новонароджених дітей та використовують їх для трансплантації органів. Я переконана, що в Україні були факти викрадення дітей», – повідомила доповідач Парламентської асамблеї Ради Рут-Габі Вермот під час візиту до Києва у 2005 році. – Про такі випадки надходили повідомлення з багатьох міст України. У 2001-2003 роках лише у Харкові з однієї клініки зникло до 300 немовлят". Пані Вермот нарікала також на те, що деякі з чиновників, з якими вона мала розмову, зокрема з МВС, недостатньо серйозно сприймають цю проблему. Раніше Міністерство внутрішніх справ та Генпрокуратура повідомляли про те, що підтверджені фактів торгівлі дітьми в Україні не виявлено²¹. Чимало таких випадків відбувається якраз під час міжнародного усиновлення.

Отже, торгівля дітьми є найпоширенішим мінусом усиновлення українських дітей іноземними громадянами. Якщо дітей успішно усиновляють із переважно

дуже поганих умов у знано кращі умови і в любовлях сім'ї, хіба це не добре? Однак, є декілька серйозних застережень: 1. Хоча діти, яких усиновляють з інституційних закладів, зазвичай досить швидко наздоганяють ровесників за показниками фізичного розвитку, є застереження стосовно їхнього емоційного розвитку, зокрема психосоціального розвитку і спроможності формувати стосунки²². Звичайно це матиме поганий вплив на дитину, оскільки вона буде замикатися в собі і постійно ворогувати з оточуючим світом. 2. Найсерйозніші застереження стосуються втрати дітьми їхньої культурної ідентичності. На ранніх стадіях це не здається проблемою, але існує велика ймовірність, що дитина, досягнувши повноліття, почне цікавитися, звідки вона родом. На цьому етапі складно оцінити, наскільки серйозно постане таке питання, але враховуючи, що такі проблеми виникають навіть при національному усиновленні, потрібно зважити на можливість виникнення проблеми в майбутньому²³. 3. Виникають питання стосовно захисту дітей і коли дитина переїжджає до іншої країни, там може не бути адекватних механізмів контролю за забезпеченням захисту дитини і запобігання насильству, а також задовільного виховання. 4. Корупція є серйозною проблемою у більшості країн, із яких усиновляють дітей, і це разом із нездатністю прозоро організувати процес усиновлення, перетворює цей процес на проблематичну справу. Проблема корупції постає ще серйозніше з урахуванням неадекватних стосунків між багатими (усиновителями) і бідними (ті, кого усиновляють), є багато свідчень, коли батьки купували дітей чи, інакше, вводили в оману, що часто не відповідало вимогам законодавства стосовно виховання²⁴.

Ці чотири пункти можна з беззаперечною впевненістю віднести до мінусів усиновлення іноземними громадянами українських дітей.

Процес усиновлення українських сиріт міг би стати прозорішим, якби Україна долучилася до Гаазької конвенції про захист усиновлених дітей, згідно з якою вони автоматично потрапляють під опіку держави, в якій мешкають.

Що стосується плюсів, то їх на мою думку менше, ніж мінусів, оскільки як ми знаємо поганого завжди більше, а хорошого по-трішки – це закономірно.

Можна сказати, що головний плюс в усиновленні українських дітей іноземними громадянами полягає в тому, що іноземці можуть запропонувати нашим дітям дійсно хороше життя: щасливе дитинство, вищу освіту, безтурботне майбутнє. Оскільки, в переважній більшості ці люди з більш розвиненіших і стабільніших країн (як США, Італія). Але це не головне. Адже найголовніше значення має сама сім'я, яка усиновляє дитину, її культурний рівень та сімейні цінності.

Звичайно дуже хочеться, щоб відповідні органи влади доклали зусиль для того, щоб знайти відповідну сім'ю усиновителів чи опікунів у країні, де народилася дитина, перед тим як розглядати можливість міжнародного усиновлення.

Опрацьовуючи Конвенцію про права дитини кожного разу усвідомлюєш, що це найбільш повне усвідомлення прав дитини, прийняте міжнародним співтовариством, після чого права дітей отримали силу норм міжнародного права. Сучасні міжнародні стандарти вважають міждержавне усиновлення найкращим варіантом для дітей, які не можуть отримати належної опіки у своїй рідній країні.

Звичайно, ми українці маємо робити все для того аби наші діти залишались в нашій країні, але є випадки коли це неможливо. Правові і соціальні питання міжнародного усиновлення повинні постійно знаходитися в центрі уваги не тільки відповідних державних структур, а також суспільства і правозахисних

організацій. Міжнародна спільнота розуміє: кожній дитині необхідно зростати в сімейному оточенні. Тому міжнародне усиновлення наразі є найкращим засобом забезпечення дітей батьками, які будуть не лише любити їх, а й зможуть створити сиротам нормальні умови для життя. Але для того, щоб усиновлення працювало на користь дітей та нових батьків, ця процедура має бути прозорою.

1. *Ануфрієва Л.П.* Курс міжнародного частного права. – М.: БЕК, 2000. – 3 т.: Трансграничные банкротства; Международный коммерческий арбитраж; Международный гражданский процесс. – 768 с. 2. *Храбсков В.Г.* Международное частное право в системе современного международного права // Правоведение. – 1982. – № 6. – С. 34-38. 3. *Городецкая И.К.* Международная защита прав и интересов детей. – М.: Международные отношения, 1973. – 112 с. 4. *Рясенцев В.А.* Советское семейное право. – М.: Юридическая литература, 1956. – 88 с. 5. *Матвеев Г.К.* Советское семейное право. – М.: Юрид. лит-ра, 1985. – 208 с. 6. *Зимина И.А.* Правовое регулирование отношений, возникающих из международного усыновления: Дис. ... канд. юрид.наук. – Мн., 2003. – 115 с. 7. *Петухова Э.А.* Актуальные проблемы усыновления иностранными гражданами детей, имеющих российское гражданство : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 32 с. 8. *Конвенция* про права дитини. – К.: Право, 1995. – С. 13. 9. *Сімейний кодекс України від 10 січня 2002р.* // ВВР України. – 2002. –№ 21-22. – Ст. 135. 10. *Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю. С. Червоного.* – К.: Істина, 2003. – С. 233. 11. *Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 905 «Про затвердження порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей».* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=905-2008-%EF>. 12. *Логвінова М.* Усиновлення: національні та міжнародно-правові аспекти. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 77. 13. *Закон України «Про громадянство» від 18.01.2001р.* // ВВР України. – 2001. – № 13. – Ст. 65. 14. *Реліч В.* Деякі аспекти усиновлення українських дітей громадянами України // Юридичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 27. [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.justinian.com.ua/article.php?id 15. *Логвінова М.* Цит. праця – С. 80. 16. *Бабухіна С.* Усиновлення дітей іноземцями: плюси і мінуси // «День». – 2003. – № 24. – С. 5. 17. Там само. – С. 6. 18. *Український часопис прав людини.* Конвенція про права дитини. – К., 1999. – С. 93. 19. *Бурда О.* Торгівля дітьми в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://observer.sd.ua/news.php?id=404>. 20. Там само. 21. *Морріссан Дж.* Торгівля дітьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/63.html>. 22. *Картер Р.* Опіка над дітьми: сім'я і держава: Вплив інституційної форми виховання на розвиток дітей: Пер. з англ. – К.: Логос, 2005. – С. 46. 23. Там само. – С. 47. 24. Там само.